

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ БАНКІВСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНІ

LEGAL ASPECTS OF THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL BANKING STANDARDS IN UKRAINE

Мізіна І.В., к.наук з держ. упр., доцент,
доцент кафедри європейського та міжнародного права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено міжнародно-правові стандарти діяльності банків. Констатовано, що передумовою імплементації в банківське право міжнародно-правових стандартів стали: фінансово-економічні кризи; необхідність виконання умов для вступу України до Світової організації торгівлі; вимоги Міжнародного валютного фонду в рамках програм фінансування України; укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Запровадження міжнародних стандартів діяльності банків передбачено не лише внутрішньодержавними програмними документами, але й міжнародними зобов'язаннями, які Україна взяла на себе і як член Глобального форуму з прозорості та обміну інформацією, і в контексті активізації євроінтеграційних процесів. Проаналізовано основні статті Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом. З'ясовано, що міжнародні правові стандарти самі по собі не є нормами міжнародного права, разом з тим як наукові положення вони є так званим механізмом наукової доктрини публічного права, що, відповідно до ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, є одним з джерел міжнародного права. Теоретично обґрунтовано, що за критерієм юридичної сили міжнародно-правові стандарти банківської діяльності поділяють на стандарти які є нормами: міжнародного права та становлять міжнародно-правові стандарти банківської діяльності у вузькому розумінні; міжнародного «м'якого права» та входять до складу міжнародно-правових стандартів банківської діяльності у широкому розумінні; технічних міжнародних стандартів. Проаналізовано особливості практичної реалізації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство, здійснено класифікацію міжнародних банківських стандартів, окреслено проблематику, яку поділяють на юридичну, економічну, політичну та адміністративно-технічну. Зроблено висновок, що якщо українська банківська система прагне бути частиною міжнародної банківської спільноти, вона повинна бути прозорою, відкритою та зрозумілою, а це можливо лише за умови упровадження позитивного світового досвіду, та, відповідно, ефективного правового регулювання банківської діяльності.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, банківська діяльність, фінансові послуги, контроль та нагляд, «м'яке право».

The article examines international legal standards for bank activities. It is stated that the prerequisites for the implementation of international legal standards in banking law were: financial and economic crises; the need to fulfill the conditions for Ukraine's accession to the World Trade Organization; the requirements of the International Monetary Fund within the framework of Ukraine's financing programs; the conclusion of the Association Agreement between Ukraine and the EU. The introduction of international standards for bank activities is provided for not only by domestic program documents, but also by international obligations that Ukraine has assumed as a member of the Global Forum on Transparency and Information Exchange, and in the context of the intensification of European integration processes. The main articles of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union are analyzed. It is found that international legal standards in themselves are not norms of international law, but together with scientific provisions they are the so-called mechanism of the scientific doctrine of public law, which, according to Art. 38 of the Statute of the International Court of Justice of the United Nations, is one of the sources of international law. It is theoretically substantiated that, according to the criterion of legal force, international legal standards of banking are divided into standards that are norms of: international law and constitute international legal standards of banking in a narrow sense; international "soft law" and are part of international legal standards of banking in a broad sense; technical international standards. The features of the practical implementation of international legal standards in national legislation are analyzed, international banking standards are classified, and the issues are outlined, which are divided into legal, economic, political and administrative-technical. The conclusion is made that if the Ukrainian banking system strives to be part of the international banking community, it must be transparent, open and understandable, and this is possible only under the condition of the implementation of positive world experience and, accordingly, effective legal regulation of banking.

Key words: international legal standards, banking, financial services, control and supervision, "soft law".

Постановка проблеми. Проблематика відповідності національних банківських систем нормам міжнародних стандартів на сьогодні, в умовах економічної нестабільності, є досить актуальною. Згадаємо лише банківські кризи 2008–2009 рр. та 2014–2015 рр., які сприяли виявленню ряду ключових недоліків у правовому регулюванні діяльності банків, та, відповідно, суттєво актуалізували потребу як дослідження, так у подальшому і імплементації міжнародно-правових банківських стандартів. Запровадження міжнародних стандартів діяльності банків передбачено не лише внутрішньодержавними програмними документами, але й міжнародними зобов'язаннями, які Україна взяла на себе і як член Глобального форуму з прозорості та обміну інформацією, і в контексті активізації євроінтеграційних процесів. Як бачимо, необхідність упровадження міжнародно-правових стандартів банківської діяльності у банківське право обумовлено як юридичними, так і економічними причинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти упровадження міжнародних стандартів у вітчизняну банківську систему досліджували як вітчизняні Ж. Довгань, А. Коваленко, В. Міщенко, О. Музика-Сте-

фанчук, С. Науменкова, С. Савчук, С. Шелудько та ін., так і зарубіжні правознавці А. Багліоні, М. Бар, Е. Карлетті, А. Такора. Разом з тим, зазначена проблематика на сьогодні, з урахуванням суттєвих законодавчих змін, є актуальною та потребує додаткового дослідження. «Питання щодо упровадження міжнародно-правових стандартів банківської діяльності було актуальним в минулому, залишається таким на сьогодні і навряд чи втратить свою актуальність в майбутньому» [1, с. 14].

Метою статті є дослідження міжнародно-правових стандартів діяльності банків, аналіз особливостей їх практичної реалізації, а також окреслення проблематики, що перешкоджає їх упровадженню.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 124 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом ... (далі – Угода) «Україна забезпечує поступове приведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до *acquis* ЄС» [2]. Статтею 125 передбачено принципи нормативно-правової бази для всіх фінансових послуг, до яких відноситься і такий вид діяльності як банківські та інші фінансові послуги (п. 4, пп. ii). Крім обов'язку з імплементації регі-

ональних європейських стандартів банківської діяльності, ст. 127 передбачено обов'язок України забезпечити впровадження провідних міжнародно-правових стандартів банківської діяльності (основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету та Рекомендацій FATF з побудови національної системи протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширенню зброї масового знищення) [2].

Міжнародні правові стандарти самі по собі не є нормами міжнародного права, разом з тим як наукові положення вони є так звані механізмом наукової доктрини публічного права, що, відповідно до ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, є одним з джерел міжнародного права. Крім того, з часом вони можуть набувати характеру звичаєвих імперативних норм міжнародного права (для прикладу, окремі міжнародно-правові стандарти, визначені Загальною декларацією прав людини, набули характеру звичаєвих імперативних норм міжнародного права [3, с. 76]).

За критерієм юридичної сили міжнародно-правові стандарти банківської діяльності поділяють на стандарти які є нормами: *міжнародного права та становлять міжнародно-правові стандарти банківської діяльності у вузькому розумінні* (закріплені у Генеральній угоді про торгівлю послугами, Додатку про фінансові послуги до неї та Протоколі про взаєморозуміння щодо обов'язків в сфері фінансових послуг); *міжнародного «м'якого права» та входять до складу міжнародно-правових стандартів банківської діяльності у широкому розумінні* (правові акти міжнародних організацій, неурядових організацій, які не мають обов'язкового характеру). Для прикладу, ключовим органом міжнародного міжвідомчого співробітництва центральних банків держав світу є Базельський комітет з банківського нагляду, який не має статусу класичної міжнародної організації за міжнародним правом, а його рішення не мають юридичного обов'язкового характеру. Разом з тим, окремі норми «м'якого права» на практиці впливають на регулювання міжнародних відносин аналогічно юридично обов'язковим нормам міжнародного права. С. Білоцький до основних ознак «м'якого права» відносить: визначені актами міжнародного характеру; не є юридично обов'язковими; спрямовані на урегулювання суспільних відносин в певній галузі за допомогою взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного правопорядків; притаманний модельний характер; приймаються державами добровільно [4, с. 140–141]; *технічних міжнародних стандартів* (загальнообов'язкові на міжнародному рівні стандарти та сертифікати Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) у фінансовій сфері, завдяки яким створюється ефективна структура управління, «... так званий «каркас» для розбудови довірчих відносин у фінансовому секторі» [5, с. 111]. Вони урегульовані технічними неправовими нормами, визначеними ISO, якою затверджено понад 15 міжнародних стандартів у банківській сфері, основними серед яких є: міжнародний класифікатор валют держав світу; міжнародний стандарт номера банківського рахунку; схема обміну повідомленнями при здійсненні переказу коштів; стандарт із надання банківських послуг з використанням дистанційних каналів зв'язку [1, с. 28] та Товариством всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій (SWIFT).

Щодо класифікації міжнародних банківських стандартів, то їх поділяють на міжнародні стандарти: а) операційної діяльності банків (операції з готівкою, міжбанківські розрахунки, обслуговування та управління якістю); б) платіжних систем і карток (стандартизація банківських карток та інформаційної безпеки платіжних систем); в) обліку та звітності у банках (фінансовий облік та звітність); г) банківської безпеки (безпека та стандартизація банку, боротьба зі злочинами у банківській сфері, банків-

ська таємниця); банківського нагляду (стандарти нагляду, Базельські угоди).

Зазначимо, що єдиним органом, який здійснює банківське регулювання та контроль у банківській сфері, є Національний банк України (далі – НБУ), що зумовлено особливістю дворівневої банківської системи і формуванням механізму нагляду за діяльністю комерційних банків. Міжнародні стандарти фінансової звітності (далі – МСФЗ) в Україні почали упроваджуватись починаючи з 1999 року з прийняттям Закону України «Про Національний банк України», яким частково імplementовано Основні принципи ефективного банківського нагляду (універсальні стандарти банківської діяльності та найважливіший документ Базельського комітету з банківського нагляду, адже викладені у ньому принципи є критеріями для оцінки якості банківського регулювання та нагляду в державах по всьому світу), з метою поступового приведення банківського законодавства України у відповідність до міжнародно-правових стандартів, зокрема в частині статусу, повноважень та відповідальності органів банківського регулювання та нагляду). З 2004 року Україна – член усіх міжнародних організацій, які увійшли до складу Групи Світового банку.

У 2012 році, у зв'язку із невідповідністю норм МСФЗ та правового регулювання НБУ у частині резервів під активні операції банків, банки зобов'язали подавати та оприлюднювати звіти відповідно до норм МСФЗ (з використанням методу трансформації). З середини 2016 року ведення бухгалтерського обліку та формування звітності за МСФЗ здійснювали усі українські банки.

Відповідно до норм міжнародного стандарту ISO у серпні 2019 року запроваджено міжнародний номер банківського рахунку IBAN (постанова Правління Національного банку України від 28.12.2018 № 162 [6]), що надало можливість як гармонізувати платіжний простір з європейським, так і модернізувати системи електронних платежів НБУ.

У червні 2021 року Законом України «Про платіжні послуги» [7], надалі, на його виконання, постановою Правління НБУ у платіжній інфраструктурі України з 01.04.2022 р. запроваджено міжнародний стандарт ISO 20022 (усі міжбанківські платіжні операції у гривні здійснюються з переходом на щоденне опрацювання переказів в національній валюті, включаючи вихідні та святкові дні) [8]. З урахуванням дії міжнародного стандарту ISO 20022 (з метою урегулювання механізму сплати податків, зборів, платежів, єдиного внеску), у березні 2023 року Міністерством фінансів України затверджено наказ «Про затвердження Порядку заповнення реквізиту «Призначення платежу» платіжної інструкції під час сплати (стягнення) податків, зборів, митних, інших платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, внесення авансових (передоплати), грошової застави, а також у разі їх повернення» [9].

З метою упровадження у вітчизняне законодавство Загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (далі – CRS) – обов'язкова умова для приєднання України до міжнародної системи обміну інформацією у рамках Багатосторонньої угоди компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки, у березні 2023 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імplementації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки» [10]. Зазначимо, що з метою забезпечення єдиного підходу юрисдикцій щодо його застосування, імplementація Стандарту CRS координується Секретаріатом ОЕСР. На початок 2024 року учасниками зазначеного обміну були 110 юрисдикцій включно з усіма державами-членами Європейського Союзу.

Як бачимо, робота у даному напрямі триває. Разом з тим, наявні і проблемні питання, які перешкоджають упровадженню міжнародно-правових стандартів у банківську діяльність. Умовно їх поділяють на: *юридичні* (більшість міжнародно-правових стандартів мають рекомендаційний характер, зміст окремих міжнародно-правових стандартів банківської діяльності не в повній мірі відображає специфіку правової системи України. Крім того, окремі вимоги міжнародних стандартів діяльності банків більш суворі у порівнянні з національним законодавством. Для прикладу, ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що мінімальний статутний капітал на момент державної реєстрації юридичної особи повинен бути не меншим 200 млн гривень, а ст. 12 Директиви Європейського парламенту та Ради 2013/36/ЄС «Про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами» передбачено не менше 5 млн євро (236350 млн грн.) [11; 12]), *економічні* (стосуються як упровадження стандартів достатності капіталу банків – Базель II та Базель III, так і інших міжнародно-правових стандартів банківської діяльності, зокрема стандартів корпоративного управління в банках: як правило, переважна більшість стандартів достатності капіталу «Базель II» та «Базель III» орієнтовані на країни з розвинутою ринковою економікою, які мають гнучкий режим валютного курсоутворення, розвинену інфраструктуру фінансового ринку та розвинутий фондовий ринок), *політичні* (участь України у міжнародних організаціях, які розробляють та упроваджують міжнародні стандарти діяльності банків досить часто є «заручником» політичної ситуації в Україні, що сприяє

ускладненню їх упровадження та інколи ставить під загрозу безпосередньо співробітництво України з відповідною міжнародною організацією) та *адміністративно-технічні* (обмеженість людських і фінансових ресурсів, проблематика перекладу на українську мову стандартів діяльності банку).

Висновок. Підсумовуючи, ми дійшли наступного висновку. Передумовою імплементації в банківське право міжнародно-правових стандартів стали: фінансово-економічні кризи; необхідність виконання умов для вступу України до Світової організації торгівлі; вимоги Міжнародного валютного фонду в рамках програм фінансування України; укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Регламентація міжнародної банківської діяльності здійснюється шляхом використання як правових, так і неправових норм. За критерієм юридичної сили міжнародно-правові стандарти банківської діяльності поділяють на стандарти які є нормами: міжнародного права та становлять міжнародно-правові стандарти банківської діяльності у вузькому розумінні; міжнародного «м'якого права» та входять до складу міжнародно-правових стандартів банківської діяльності у широкому розумінні; технічних міжнародних стандартів.

На сьогодні міжнародно-правові стандарти банківської діяльності у національне законодавство упроваджені частково. Проте якщо українська банківська система прагне бути частиною міжнародної банківської спільноти, вона повинна бути прозорою, відкритою та зрозумілою, а це можливо лише за умови упровадження позитивного світового досвіду, та, відповідно, ефективного правового регулювання банківської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савчук С. Міжнародно-правові стандарти банківської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2017. 259 с.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2023 № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=6&w1_1.
3. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). Advisory Opinion of 21 June 1971. Separate Opinion of Vice-President Ammoun. *I.C.J. Reports*. 1971. P. 67–100.
4. Білоцький С.Д. Міжнародно-правове регулювання у сфері екологічно орієнтованої енергетики: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 762 с.
5. Штанцель С.Е. Вплив міжнародних стандартів на механізми публічного управління фінансовою безпекою: досвід країн ЄС. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. Серія: «Публічне управління та адміністрування». 2024. Т. 35 (74). № 3. С. 110–117.
6. Про запровадження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні: постанова Правління Національного банку України від 28.12.2018 № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-18#Text>.
7. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
8. Про запровадження міжнародного стандарту ISO 20022 у платіжній інфраструктурі України: постанова Правління Національного банку України від 16.09.2021 № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0093500-21#Text>.
9. Про затвердження Порядку заповнення «Призначення платежу» платіжної інструкції під час сплати (стягнення) податків, зборів, митних, інших платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, внесення авансових (передоплати), грошової застави, а також у разі їх повернення: наказ Міністерства фінансів України від 22.03.2023 № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-23#Text>.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text>.
11. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 17.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
12. Про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами: директива Європейського парламенту та Ради від 26.06.2013 № 2013/36/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-13#Text.